

دانشگاه الزهرا(س)

دانشکده ادبیات، زبان ها و تاریخ

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان

نقد جامعه شناسی چهار رمان جنگ

(شب ملخ، آداب زیارت، طوفان دیگری در راه است، سفر به گرای ۲۷۰ درجه)

استاد راهنما

دکتر مهیود فاضلی

استاد مشاور

دکتر نسرین فقیه

دانشجو

وجیهه فضلعلی

اسفند ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه الزهرا(س)

دانشکده ادبیات، زبان ها و تاریخ

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان

نقد جامعه شناسی چهار رمان جنگ

(شب ملخ، آداب زیارت، طوفان دیگری در راه است، سفر به گرای ۲۷۰ درجه)

استاد راهنما

دکتر مهیود فاضلی

استاد مشاور

دکتر نسرین فقیه

دانشجو

وجیهه فضلعلی

اسفند ۱۳۸۹

چکیده

نقد جامعه‌شناسی به عنوان یکی از رویکردهای نقد ادبی، به دلیل خاصیت ذاتی خود از یک سو به ادبیات و از دیگر سو به جامعه‌شناسی پیوند می‌خورد. در میان جامعه‌شناسان ادبیات، لوسین گلدمن با استفاده از آموخته‌های مکتب لوکاچ، توانست شیوه‌ای جدید به نام «ساخت‌گرایی تکوینی» معرفی کند؛ این شیوه در عین پرداختن به محتوای اثر از صورت آن نیز غافل نمی‌ماند.

یکی از اتفاقات مهم در جامعه بعد از انقلاب ایران جنگ تحمیلی است. با وقوع جنگ بسیاری از ساختارهای اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی جامعه ایران تغییر کرد. از آن جمله می‌توان به پیدایش گونه‌ای از رمان به نام «رمان جنگ» اشاره کرد. با توجه به اینکه این آثار به لحاظ جامعه‌شناسی کمتر مورد بررسی قرار گرفته‌اند؛ در این پژوهش از میان آثار منتشر شده در زمینه جنگ به تحلیل چهار رمان آداب زیارت از تقی مدرسی، سفر به گرای ۲۷۰ درجه از احمد دهقان، طوفان دیگری در راه است از سید مهدی شجاعی و شب ملخ از جواد مجابی می‌پردازیم. تحلیل جامعه‌شناختی حاضر در پی یافتن دلیل تفاوت بازتاب این واقعیت اجتماعی در رمان‌های منتخب است. در پایان نیز بررسی‌ها نشان داد که با وجود شباهت‌های جامعه‌شناسانه این آثار به دلیل پرداختن به موضوع واحد، جواد مجابی و تقی مدرسی بنا بر جهان بینی و خاستگاه اجتماعی خاص خود، بر کارکردهای منفی جنگ تأکید دارند در حالی که هدف دهقان و شجاعی ثبت جنگ و پیامدهای آن با تکیه بر کارکردهای مثبت آن است.

کلید واژه: نقد جامعه‌شناسی، ساخت‌گرایی تکوینی، رمان جنگ

فهرست

عنوان

صفحه

فصل اول: چارچوب پژوهش

- ۱-۱- مسأله پژوهش ۲
- ۱-۲- پرسش‌های پژوهش ۳
- ۱-۳- فرضیه‌های پژوهش ۳
- ۱-۴- هدف پژوهش ۳
- ۱-۵- روش پژوهش ۴
- ۱-۶- پیشینه پژوهش ۵

فصل دوم: کلیات و مفاهیم

گفتار اول: جامعه‌شناسی ادبیات ۹

- ۱-۱-۱- درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات ۹
- ۱-۱-۲- انواع رمان ۱۶
- ۱-۲-۱- ساخت‌گرایی تکوینی و لوسین گلدمن ۱۸
- ۱-۲-۲- مفاهیم اساسی در ساخت‌گرایی تکوینی ۲۵
- ۱-۲-۳-۱- کلیت ۲۵
- ۱-۲-۳-۲- آگاهی ممکن ۲۹
- ۱-۲-۳-۳- ساختار معنا دار ۳۲
- ۱-۲-۳-۴- جهان‌نگری ۳۳
- ۱-۲-۳-۵- طبقات اجتماعی ۳۶

گفتار دوم: ساختار جامعه ایران در سال‌های پس از انقلاب ۳۸

- ۳۸-۲-۱- اوضاع ایران قبل از بروز جنگ ۳۸
- ۳۸-۲-۱-۱- شرایط فرهنگی نظام اسلامی قبل از بروز جنگ تحمیلی ۳۸
- ۴۰-۲-۱-۲- شرایط اقتصادی نظام اسلامی قبل از بروز جنگ ۴۰
- ۴۱-۲-۲- اوضاع ایران همزمان با جنگ تحمیلی ۴۱
- ۴۲-۱-۲-۲- اوضاع سیاسی ۴۲
- ۴۴-۱- گروه‌های موافق شرکت در جنگ ۴۴
- ۴۷-۲- شرکت کنندگان در جنگ برای مخالفت با جمهوری اسلامی ۴۷
- ۴۹-۳- معتقدان به ارتجاعی بودن جنگ ۴۹
- ۵۰-۲-۲-۲- جنگ و تأثیر آن بر نظام اجتماعی ۵۰
- ۵۰-۱- تشبیت نظام ۵۰
- ۵۱-۲- وحدت مردم ۵۱
- ۵۲-۳- فرایند تغییر ارزشها در نظام اجتماعی جدید ۵۲
- ۵۴-۲-۲-۳- اوضاع اقتصادی ایران در زمان جنگ ۵۴
- ۵۵-۱- آوارگی ۵۵
- ۵۵-۲- افزایش جمعیت ۵۵
- ۵۶-۳- بیکاری ۵۶
- ۵۶-۴- استفاده از سیاست‌های حمایتی و سهمیه بندی ۵۶
- ۵۶-۵- مبارزه با احتکار و گران فروشی ۵۶
- ۵۷-۲-۲-۴- ساختار طبقاتی جامعه ایران ۵۷

فصل سوم: نقد جامعه شناسی چهار رمان جنگ

مقدمه	۶۱
گفتار اول: رمان آداب زیارت	۶۳
۱-۱- تعیین ساختار دلالتی رمان	۶۳
۱-۱-۱- پیرنگ	۶۳
۱-۲- شخصیت ها در رمان آداب زیارت	۶۵
۱-۳- ویژگی های سبکی	۶۹
۱-۴- مفاهیم اصلی در رمان آداب زیارت	۷۰
۱-۴-۱- تحولات اجتماعی بعد از انقلاب	۷۰
۱-۴-۲- جنگ	۷۲
الف) آداب رسوم خاص زمان جنگ	۷۲
ب) انگیزه رفتن به جبهه	۷۳
ج) آوارگان جنگ زده	۷۵
د) بمباران شهر ها	۷۵
۱-۴-۳- وضعیت اقتصادی	۷۶
۱-۴-۴- اندیشه های مانوی	۷۶
۱-۴-۵- وجود بن مایه اعتراض و بد بینی	۷۹
۱-۵- ساختار رمان	۸۰
۲- تعیین طبقه اجتماعی نویسنده	۸۳
۳- تعیین دیدگاه نویسنده در رابطه با جنگ	۸۷

- ۱-۳-۱- جامعه و شهر ۸۷
- ۱-۳-۲- مردم شناسی ۸۸
- ۱-۳-۳- دفاع مقدس (جنگ) ۹۱
- ۱-۳-۴- رزمندگان و شهیدان ۹۲
- ۱-۳-۵- روشنفکران ۹۳
- ۱-۳-۶- زنان ۹۴
- ۱-۴-۱- پیوند اثر با جامعه ۹۵
- ۱-۴-۱- جامعه نا دلخواه و بیگانه ۹۶
- ۱-۴-۲- جلوه مذهب در رمان ۹۷
- ۱-۴-۳- تغییرات آموزشی جدید ۹۹
- آداب زیارت در یک نگاه ۱۰۰
- گفتار دوم: رمان سفر به گرای ۲۷۰ درجه ۱۰۲**
- ۱-۲-۱- تعیین ساختار دلالتی رمان ۱۰۲
- ۱-۱-۲- پیرنگ ۱۰۲
- ۲-۱-۲- شخصیت ها در رمان سفر به گرای ۲۷۰ درجه ۱۰۴
- ۳-۱-۲- مفاهیم اصلی رمان ۱۰۶
- ۱-۳-۱-۲- تداعی جنگ در شهر ۱۰۶
- ۲-۳-۱-۲- اوضاع اقتصادی ۱۰۷
- ۳-۳-۱-۲- بدرقه رزمندگان ۱۰۷
- ۴-۳-۱-۲- فرهنگ جبهه ۱۰۸

- ۱۰۹ ..... ۲-۱-۳-۵- تهییج رزمندگان
- ۱۰۹ ..... ۲-۱-۳-۶- توصیف فضای جبهه
- ۱۱۱ ..... ۲-۱-۴- ساختار رمان سفر به گرای ۲۷۰ درجه
- ۱۱۴ ..... ۲-۲- تعیین طبقه اجتماعی نویسنده
- ۱۱۵ ..... ۲-۳- دیدگاه نویسنده در باره جنگ
- ۱۱۶ ..... ۲-۴- پیوند رمان با جامعه
- ۱۱۸ ..... سفر به گرای ۲۷۰ درجه در یک نگاه
- گفتار سوم: طوفان دیگری در راه است ۱۱۹
- ۱۱۹ ..... ۳-۱- تعیین ساختار دلالتی اثر
- ۱۱۹ ..... ۳-۱-۱- پیرنگ
- ۱۲۱ ..... ۳-۱-۲- شخصیت ها در رمان طوفان دیگری در راه است
- ۱۲۳ ..... ۳-۱-۳- مفاهیم اصلی رمان
- ۱۲۳ ..... ۳-۱-۳-۱- مضامین مذهبی
- ۱۲۵ ..... ۳-۱-۳-۲- آمریکا
- ۱۲۶ ..... ۳-۱-۳-۳- جنگ
- ۱۲۶ ..... - شخصیت شهید چمران
- ۱۲۷ ..... - علت جنگ
- ۱۲۷ ..... - انگیزه دفاع
- ۱۲۸ ..... - توصیف جبهه و رزمندگان
- ۱۲۸ ..... - تأثیر قیام امام حسین و عاشورا

- ۱۲۹ ..... ۳-۱-۳-۴- پیام های اخلاقی
- ۱۳۰ ..... ۳-۱-۴- ویژگی های اصلی سبک رمان
- ۱۳۱ ..... ۳-۱-۵- ساختار رمان
- ۱۴۱ ..... ۳-۲- تعیین طبقه اجتماعی نویسنده
- ۱۴۳ ..... ۳-۳- دیدگاه نویسنده نسبت به جنگ
- ۱۴۵ ..... ۳-۴- پیوند رمان با جامعه
- ۱۴۸ ..... طوفان دیگری در راه است در یک نگاه
- ۱۴۹ ..... گفتار چهارم: رمان شب ملخ
- ۱۴۹ ..... ۴-۱- تعیین ساختار دلالتی رمان
- ۱۴۹ ..... ۴-۱-۱- پیرنگ
- ۱۵۰ ..... ۴-۱-۲- ساختار رمان شب ملخ
- ۱۶۰ ..... ۴-۱-۳- ویژگی های سبکی
- ۱۷۰ ..... ۴-۱-۴- مضامین اصلی رمان
- ۱۷۰ ..... ۴-۱-۴-۱- بن مایه اعتراض و بدبینی
- ۱۷۲ ..... ۴-۱-۴-۲- اشاره به اوضاع اقتصادی
- ۱۷۳ ..... ۴-۱-۴-۳- تغییرات شهر
- ۱۷۴ ..... ۴-۱-۴-۴- اعدام صاحب منصبان قدیمی
- ۱۷۴ ..... ۴-۱-۴-۵- توصیف شهدا و دیدگاه و تلقی نویسنده از شهادت و شهید
- ۱۷۷ ..... ۴-۱-۴-۶- آوارگی مردم
- ۱۷۸ ..... ۴-۱-۴-۷- گفت گو های سیاسی

- ۱۸۰..... ۴-۱-۸- اظهار نظرهای شخصیت‌ها درباره جنگ
- ۱۸۳..... ۴-۲- تعیین طبقه اجتماعی نویسنده
- ۱۸۶..... ۴-۳- تعیین دیدگاه نویسنده در رابطه با جنگ
- ۱۸۹..... ۴-۴- پیوند اثر با جامعه
- ۱۹۲..... شب ملخ در یک نگاه

نتیجه گیری ۱۹۴

پیوست ها

- ۲۰۱..... پیوست شماره یک: زندگینامه لوسین گلدمن
- ۲۰۳..... پیوست شماره دو: سالشمار و کتابشناسی تقی مدرسی
- ۲۰۵..... پیوست شماره سه: آثار احمد دهقان
- ۲۰۶..... پیوست شماره چهار: آثار شجاعی در زمینه تألیف بزرگسالان
- ۲۰۸..... پیوست شماره پنج: سالشمار زندگی جواد مجابی

فهرست جدول ها و نمودارها ۲۱۲

واژه نامه ۲۱۳

منابع و مأخذ ۲۱۵

مقدمه

جامعه شناسی ادبیات به عنوان یکی از گرایش‌های نقد ادبی با رویکردهای متفاوت به بررسی متون ادبی می‌پردازد. دغدغه اصلی جامعه‌شناسان ادبیات، یافتن پیوندهای پنهان و آشکار متون ادبی و

جامعه است. آنها گاه در پی کشف مراحل مختلف چاپ نشر و پذیرش یک اثر در جامعه هستند و گاه در سطحی عمیق‌تر چگونگی بازتاب جامعه را در اثر پیگیری می‌کنند. یکی از رویکردهای نقد جامعه‌شناختی، رویکردی است که جامعه‌شناسان مارکسیست در ادبیات وارد کرده‌اند. منتقدان مارکسیست بیش از هر چیز بر طبقه اجتماعی نویسنده در بررسی اثر او تأکید می‌کنند. با توجه به آنکه هر رویکردی از آغاز تا انجام مراحل مختلفی را سپری می‌کند؛ رویکرد مارکسیستی نیز با نظریه‌پردازان خود تجربه‌های مختلفی را از سرگذرانده است. یکی از نظریه‌پردازان نقد مارکسیستی جورج لوکچ است. در زندگی علمی لوکچ دو دوره متفاوت را از هم جدا کرده‌اند. دوره جوانی و دوره تحول در اندیشه. لوسین گلدمن با تأکید بر اندیشه‌های دوره جوانی لوکچ به روشمند کردن آرا و نظریات او اقدام کرد و در این میان اندیشه‌های جامعه‌شناختی و معرفتی خود را نیز بر آن افزود. گلدمن با روش ساخت‌گرایی خود، در پی ایجاد تحول در پژوهش‌های جامعه‌شناسی ادبیات بود. از آنجا که روش ما در بررسی و نقد چهار رمان جنگ همین روش است در فصل چهارچوب پژوهش به طور مفصل به معرفی ساخت‌گرایی تکوینی پرداخته ایم.

ادبیات آینه اجتماع است و کدام آینه گویاتر از رمان. آنچه در جامعه رخ می‌دهد از دریچه ذهن نویسنده در اثر او منعکس می‌شود. نویسنده به عنوان واسطه و میانجی، آرزوها، گرایش‌ها، خواسته‌ها و آرمان‌های عصر و به ویژه گروه و طبقه اجتماعی خود را در اثر منعکس می‌کند. ما از میان همه انواع رمان، رمان جنگ را برگزیدیم، زیرا یکی از میدان‌های تقابل اندیشه‌ها در جامعه بعد از انقلاب، جنگ تحمیلی است. جنگی که با تمام حماسه آفرینی‌هایش، ظرفیت بالایی برای خلق آثار ارزشمند ادبی دارد. با شروع جنگ، بسیاری از هنرمندان و از جمله رمان‌نویسان، عقیده و نظر خویش را درباره جنگ و علت و چگونگی آن در آثارشان منعکس کردند. اینکه هر نویسنده با توجه به جهان بینی و دیدگاه خود تلخی‌ها و شیرینی‌های جنگ تحمیلی را بازگو کرده است، در

جایگاه خود عملی است ستودنی و همراهی نویسنده با جامعه را نشان می‌دهد. هدف ما در این پژوهش کشف چگونگی انعکاس این رویداد و علت تفاوت دیدگاه‌ها بوده است؛ به این منظور از میان تمام نویسندگان، سیدمهدی شجاعی، احمد دهقان، تقی مدرسی و جواد مجابی را انتخاب کردیم تا هر نویسنده نماینده فکر و طبقه ای خاص باشد.

دغدغه اصلی من در این پژوهش فاصله گرفتن از پژوهش‌هایی بوده است که به نام جامعه‌شناسی تنها به ذکر چند مورد از بازتاب‌های اجتماع در اثر اکتفا می‌کنند. قطعاً رسیدن به این روش در پژوهش‌های آغازین به تمامی میسر نخواهد بود؛ به همین دلیل معتقدم این رساله با تمام کاستی‌هایش، تنها برداشتن گام اول در مسیر یک دانشجوی ادبیات است. یکی از مشکلات اصلی در راه انجام این پژوهش، پیدا کردن کتاب‌هایی بود که به صورت تحلیلی اوضاع ایران را در زمان جنگ بررسی و واکاوی کرده‌اند. حاصل جستجوی من نشان داد که بیشتر پژوهش‌ها در این زمینه توصیفی و در حد ثبت روزشمار وقایع جنگ بوده است.

رساله حاضر شامل سه فصل است. فصل اول به بیان چارچوب پژوهش می‌پردازد. فصل دوم با دو گفتار از هم جدا شده است؛ گفتار اول مبانی نظری نقد تکوینی را شامل می‌شود و گفتار دوم نیز به بیان مسائل اجتماعی ایران پرداخته است. در فصل سوم نیز به ترتیب رمان‌های منتخب مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. در این فصل، به منظور آشنایی مخاطب با نثر و محتوای هر رمان، نمونه‌های بسیاری از متن رمان‌ها آمده است؛ در بعضی موارد نیز به ناچار از نمونه‌های طولانی استفاده شده است، زیرا نقل قول غیر مستقیم و یا آوردن قسمت کوتاه‌تری از متن، مفهوم را به تمامی منتقل نمی‌کرد. در پایان هر رمان نیز به صورت خلاصه مراحل مختلف ارزیابی هر اثر را در قالب نمودار نشان داده ایم.

در پایان از راهنمایی های مشفقانه سرکار خانم دکتر فاضلی کمال تشکر را دارم که با صبوری خود این رساله را قدم به قدم پیش بردند. همچنین از سرکار خانم دکتر فقیه که با دقت و ظرافت همیشگی خود، کاستی های این پژوهش را پیش چشم نگارنده قرار دادند، سپاسگزارم.

انجام این کار که از یک سو به جامعه شناسی پیوند می خورد میسر نبود مگر با کمک گرفتن از دانش استادان محترم رشته جامعه شناسی؛ بر این اساس از زحمات جناب آقای دکتر فاضلی استاد دانشگاه علامه طباطبایی، آقای دکتر گودرزی استاد دانشگاه الزهرا(س) و آقای دکتر شیری استاد دانشگاه ابوعلی سینا که بی هیچ منت، وقت خویش را در اختیار این جانب قرار دادند، سپاسگزاری می نمایم.

فصل اول

چهارچوب پژوهش

۱-۱- مسأله پژوهش

یکی از گرایش‌های نقد ادبی معاصر، نقد جامعه‌شناسی است. در این نقد محقق ادبیات با توجه به رویکرد خاص خود، متن ادبی را مورد بررسی قرار می‌دهد. یکی از رویکردهای نقد جامعه‌شناسی،

توجه به متن ادبی و ارتباط آن با جامعه است. برای رسیدن به این مقصود محقق ادبیات باید ابتدا به توصیف شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مرتبط با اثر بپردازد و در مرحله بعد بازتاب این واقعیت‌های اجتماعی را در فضای اثر مورد تحلیل قرار دهد. از آنجا که رمان را برگردان زندگی روزمره در عرصه ادبی دانسته‌اند و رمان فارسی نیز با توجه به جنبه‌های واقع‌گرایانه و اجتماعی خود ارتباطی تنگاتنگ با تاریخ معاصر دارد، در این پژوهش نگارنده بر آن است تا از میان داستان‌هایی که مستقیم یا غیر مستقیم به مسأله جنگ پرداخته‌اند، به نقد چهار رمان بپردازد. معیار انتخاب این چهار رمان در درجه اول توجه منتقدان و خوانندگان به این آثار است، همچنین از آنجا که می‌خواهیم بازتاب تفکرهای مختلف را در مورد جنگ بررسی کنیم، نویسندگان این رمان‌ها به لحاظ نوع تفکر و نگرش با هم تقابل و تفاوت‌هایی دارند. این رمان‌ها عبارت‌اند از: شب ملخ از جواد مجابی، آداب زیارت از تقی مدرسی، سفر به گرای ۲۷۰ درجه از احمد دهقان و طوفان دیگری در راه است از سید مهدی شجاعی. تأکید ما در این پژوهش بر روش نقد تکوینی گلدمن می‌باشد. نقد تکوینی بر این فرضیه استوار است که خصلت جمعی آفرینش آثار ادبی آن است که ساختارهای جهان آثار با ساختارهای ذهنی برخی از گروه‌های اجتماعی، همخوانند. در این روش منتقد ابتدا با تعیین ساختارهای دلالتی اثر آغاز کرده و پس از آن به جستجوی همانندی‌ها و روابط اثر با ساختارهای فکری - اجتماعی - سیاسی - اقتصادی جامعه می‌پردازد. در این پژوهش نیز ابتدا به طور کلی به بررسی ساختارهای مختلف هر یک از این رمان‌ها پرداخته و در نهایت به جنگ و ارتباط آن با ساختار متن می‌پردازیم و مشخص می‌کنیم که ارتباط میان ایدئولوژی حاکم بر این آثار و نگاه متفاوت نویسندگان آنها به یک واقعیت اجتماعی، یعنی جنگ چیست.

۱-۲- پرسش‌های پژوهش

۱- چه پیوندی میان ساختار این رمان‌ها با ساختارهای اجتماعی و اقتصادی جامعه وجود دارد؟

۲- با توجه به نقد جامعه‌شناسی، دلیل تفاوت بازتاب جنگ در این آثار چیست؟

۱-۳- فرضیه‌های پژوهش

۱- در ساختار رمان‌های برگزیده نوعی انسجام درونی دیده می‌شود که مجموعه عناصر این

ساختارهای منسجم با ساختارهای اقتصادی و اجتماعی جهان بیرون اثر ارتباط دارد.

۲- اگر چه در نقد جامعه‌شناسی بر خصلت جمعی آثار تأکید می‌شود و رمان‌های ذکر شده نیز از

وقایع جنگ الهام گرفته‌اند اما با توجه به تفاوت جهان‌نگری و ساختارهای ذهنی نویسندگان رمان‌ها

و طبقات اجتماعی آنها، هر یک تجربه متفاوتی از جنگ دارند.

۱-۴- هدف پژوهش

شاخه‌های مختلف نقد ادبی با وجود محدودیت‌های فراوان، همواره در بهبود آثار ادبی مؤثر بوده‌اند؛ تا

جایی که تا اثری مورد نقد قرار نگیرد ارزش واقعی آن معلوم نمی‌گردد. رمان جنگ نیز به عنوان یک

نوع ادبی همواره مورد نظر منتقدان بوده‌است اما این آثار چندان مورد بررسی جامعه‌شناسانه قرار

نگرفته‌اند. در این پژوهش نگارنده بر آن است تا با توجه به شاخصه اصلی نقد تکوینی یعنی توجه

همزمان به صورت و محتوای اثر، به بررسی شیوه بیان مسائل اجتماعی در رمان معاصر بپردازد. به

این معنی که آیا واقعیت اجتماعی در این رمان‌ها عیناً منعکس شده‌است یا از دریچه ذهن نویسنده،

به شیوه‌ای هنری بیان می‌شود.

۱-۵- روش پژوهش

در پژوهش حاضر پس از معرفی نقد جامعه‌شناسی و تعریف مفاهیم نقد تکوینی، گذری خواهیم داشت به جامعه ایران در سال‌های جنگ و پس از آن به نقد رمان‌ها خواهیم پرداخت. در تحلیل هر یک از رمان‌ها پنج مرحله پیش رو داریم:

الف) تعیین ساختارهای دلالتی اثر: در این مرحله با توجه به تأکید نویسنده به بیان مفاهیم اصلی هر رمان و همچنین بررسی برخی از عناصر داستانی به منظور درک عمیق‌تر مفاهیم اصلی انتخاب شده، خواهیم پرداخت.

ب) تعیین طبقه اجتماعی نویسنده: به دلیل نداشتن زمان کافی برای رسیدن به ساخت فکری (جهان‌بینی) طبقه اجتماعی نویسنده، به زندگینامه و شرح حال او بسنده می‌کنیم تا به این نتیجه برسیم که شرایط خاص زندگی نویسنده تا چه اندازه در اثر راه یافته‌است و ساختار اثر تا کجا ساختار اندیشه (جهان‌نگری) گروه اجتماعی یا طبقه ای را تجسم می‌بخشد که نویسنده به آن تعلق دارد.

ج) تعیین جهان فکری (جهان‌بینی) هر رمان در رابطه با جنگ و دفاع مقدس: در این مرحله نیز به طور خاص با توجه به داده‌های مراحل قبل به بیان نگاه و زاویه دید هر رمان به مسئله جنگ می‌پردازیم.

د) جستجوی همانندی‌هایی میان هر اثر با ساختارهای فکری- اجتماعی- سیاسی- اقتصادی: این مرحله در روش گلدمن نیاز به کار پژوهشی دقیق و البته طولانی مدت دارد؛ بنابراین در پژوهش حاضر به اختصار به طرح این مرحله از کار می‌پردازیم؛ به این صورت که پس از تعیین ساختار فکری هر رمان با توجه به داده‌های مرحله پیش به بیان برخی از همانندی‌های رمان‌های منتخب با ساختار جامعه می‌پردازیم.

۱-۶- پیشینه پژوهش

اگر چه روش جامعه‌شناسی ادبیات، خصوصاً در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته‌است اما ذکر این نکته لازم است که مطالعات صورت گرفته در این زمینه نمونه آماری پژوهش حاضر را در برنمی‌گیرد و یا روش استفاده متفاوت است. برای نمونه به موارد زیر بسنده می‌کنیم:

کتاب:

۱- مصباح پور ایرانیان، جمشید، واقعیت اجتماعی و جهان داستان (جامعه‌شناسی هنر و ادبیات)، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۸.

در این پژوهش دکتر ایرانیان کار جامعه‌شناسی دقیقی را بر روی رمان‌های زیبا، بوف کور، حاجی آقا، غرب زدگی، مدیر مدرسه، نفرین زمین انجام داده‌است. تأکید نویسنده بر روش ساخت‌گرایی تکوینی است.

پایان‌نامه:

۱- توکلی مقدم، صفیه، جامعه‌شناسی رمان فارسی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم تهران، ۱۳۸۳.

در این پایان‌نامه پژوهشگر در فصل‌های آغازین به طرح مباحث کلی نقد جامعه‌شناسی پرداخته و در ادامه نیز سه رمان معاصر (شوهر آهو خانم، همسایه‌ها، جای خالی سلوچ) را مورد بررسی قرار داده است.

۲- عسگری حسنکلو، عسگر، نقد اجتماعی رمان معاصر فارسی، پایان‌نامه دکترا، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۵. در این پایان‌نامه بعد از طرح مباحث کلی مربوط به نقد جامعه‌شناختی، پژوهشگر به

بررسی دقیق جامعه‌شناختی ده رمان برگزیده می‌پردازد اما رمان‌های انتخابی این پایان‌نامه با رمان‌های مورد نظر در این پژوهش متفاوت است.

۳- خجسته، فرامرز، *تحلیل جامعه‌شناختی رمان فارسی (۱۲۹۹-۱۳۳۲)* پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۶.

این پایان‌نامه شامل چهار فصل است. در فصل اول به مباحث کلی نقد جامعه‌شناسی می‌پردازد و در فصل دوم رمان را مورد بررسی قرار می‌دهد، سپس در فصل سوم دربارهٔ پیدایش رمان فارسی سخن می‌گوید. در فصل پایانی نیز به تحلیل جامعه‌شناختی هشت رمان در تفاصله زمانی مذکور می‌پردازد که رمان‌های پژوهش حاضر را شامل نمی‌شود.

۴- سرمشقی، فاطمه، *رویکرد جامعه‌شناختی و فمینیستی در تحلیل رمان سووشون*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۵.

در این پایان‌نامه محقق رمان سووشون را مورد بررسی قرار داده است.

مقاله:

۱- کوثری، مسعود، *بررسی جامعه‌شناختی داستان‌های کوتاه جنگ، ایران، ۱۶ و ۲۳ اردیبهشت*، ۱۳۸۲.

در این مقاله نگارنده به بررسی مختصر داستان‌های کوتاه دفاع مقدس از نظر جامعه‌شناسی اکتفا کرده است.

۲- سرور، رضا، *شب ملخ؛ نگاهی کوبیسمی به جنگ، آزما، ش ۳۴، اسفند، ۱۳۸۳*.

در این مقاله پژوهشگر، شب ملخ را مورد نقد کلی قرار داده و اشاره‌ای به مؤلفه‌های جامعه‌شناختی اثر نمی‌کند.